DWAR L-ARTI

Essay ta' ALBERT M. CASSOLA

Il-Malti iddefinixxa l-mixtoqsija bħala oħt il-għerf. Ma nafx jekk lit-tweġiba satax isibilha xi parentela ma' ħu l-mistoqsija.

Haġa sabiħa li meta ma tkunx taf xi ħaġa, issaqsiha; iżda t-tweġiba li jagħtuk tkun dejjem tajba? Għax jiena ma nafx kemm-il darba saqsejt x'inhi l-Arti u kemm-il tweġiba differenti tawni.

Agħar minn hekk hu li l-ebda tweġiba ma setgħet tissodisfani għax min tahieli stess, imqar jekk huwa nnifsu artist, ma ħassu xejn żgur minn dak li qalli. Donnu ħadd m'għandu l-ħila jistqarr li wkoll meta din l-Arti tkun fih, ma jfissirx li għandu bil-fors ikun jaf sew x'inhija. Bħalma jiġri xi drabi, biex inġib paragun ftit li xejn sabiħ, meta wieħed ikollu wġigħ kbir u ma jkunx jaf ifisser x'inhu. Imur għand it-tabib. L-istess tabib imbagħad bi tqila jistqarr li lanqas hu ma jkun qabad x'inhu dak l-uġigħ, u jagħti tweġiba li huwa stess ma jkunx jaħlef għaliha.

Issa jiena wkoll, fil-kas ta' l-Arti, fittixt l-ispeċjalisti, jiġifieri l-kotba l-kbar miktubin mill-kbar. Tweġiba ħadt, u mhux biss waħda; xi tweġiba kultant sibtha toqrob lejn is-sewwa, li hu minnu minnu, iżda ma kinitx biż-żejjed, ma kinitx preċiża.

Mela t-tweġiba eżatta liem'hi? X'inhija l-Arti tabilħaqq?

Fis-sens ġenerali tagħha laqtitni definizzjoni twila: ħidma li l-bniedem b'ħiltu kollha, skond regoli li jiġu mit-tiġrib u mill esperjenza, flimkien ma' l-studju, jagħmilha f'isem il-progress. Fi kliem ieħor, l-Arti titqies bħala r-riżultat tal-fantasija meta din tkun imrewħa mis-sentiment.

Fatt hu li mill-ibgħad żminijiet, ix-xewqat tal-bniedem ma setgħux jinqatgħu bil-ħwejjeġ materjali biss, bħalma bil-ħwejjeġ materjali biss il-bniedem ma satax jissoddisfa għajr il-ħtiġiet fisiċi. Ladarba l-bniedem ħaseb għall-bżonnijiet ewlenija tal-ġisem, minnufih ried idur fuq affarijiet oħra u beda jfittex li jsir jaf dejjem aktar, li jqabbel oġġett ma' ieħor, li jasal biex jikxef x'inhi l-verità billi jwarrab minn quddiem għajnejh kull għamad sa ma jasal biex jifhem il-misteri naturali.

Meta wasal għall-verità, għall-ġmiel, għat-tjubija, il-bniedem ħass li jrid iħobb dawk il-virtujiet u jfassal ħajtu fuqhom. Hekk ġara li l-ħtiġiet tal-bniedem kotru u huwa ħassu jogħla dejjem aktar 'il fuq.

Waqt li l-bniedem ma jkunx jista' jfisser ir-raġuni ta' kollox, isib ruħu magħfus bejn passjonijiet kuntrarji u, bejn it-tjubija u l-ħażen,

jitmaħħaħ iżjed minn qabel, isinn il-ħsibijiet u jixgħel il-fantasija, sakemm jirnexxilu joħloq ħwejjeġ ġodda u sen azzjonijiet ta' pjaċir u ta' dwejjaq li ma jispiċċaw qatt.

Fit-tifsir estetiku tagħha, tabilħaqq, l-Arti nsib li hija l-frott tal-fantasija, mixgħula bis-sentiment, jew aħjar, ir-riżultat tal-fantasija li biha l artisti joħolqu l-opri ta' l-Arti.

Hekk, mela, tweġiba oħra, forsi indiretta, għall-mistoqsija 'x'inhi l-Arti?' Ma norbot biha 'l ħadd. Jekk jiena ma lqajtx għalkollox id-definizzjonijiet tal-għorrief, ma nistax nistenna li ħaddieħor għandu jilqa' dik tiegħi.

Ħaġa waħda żgura: dik li ma' tul iż-żminijiet it-tendenza qawwija tal-bnedmin kienet dejjem l-imitazzjoni. Fil-bidu l-bniedem beda jimita mill-aħjar li ji ta', xi drabi kif ġie ġie, bħalma jagħmlu t-tfal ċkejknin. Imbagħad beda jersaq iktar lejn is-sewwa magħruf. Illum il-ġurnata, skond ma jaħsbu xi filosfi moderni, l-Arti għandha titqies bħala intuwizzjoni, jew bħala emozzjoni. Riżultat tal-ħsieb għal xi wħud, tal-qalb għal oħrajn.

Bil-maqlub, il-filosfi tal-qedem kienu jaraw fl-Arti xejn iżjed ħlief l-imitazzjoni tan-natura. Platonei u Aristotli, Seneka u Kwintiljanu ma kinux jagħmlu distinzjoni bejn in-natura idealizzata mill-moħħ ta' l-artisti u dik li hi n-natura kif tabilħaqq hi.

Toħroġ waħedha mistoqsija oħra: fuq liema regoli timxi l-Arti?

Dik tallum donnha ma trid taf bl-ebda rbit ta' xejn u għalhekk il-pittura, il-letteratura, il-mużika, biex insemmi xiħaġa, naraha (mhux jien waħdi) qiegħda tiddennes bil-kruha. L-Arti tas-sekli li għaddew keliha r-regoli tagħha ċari u tondi u kont tista' ssejħilha tabilħaqq b'isimha, miktuba b'ittra kbira kif jixirqilha, u kif ħasrejt għalhekk li għandi nikitbha jien hawnhekk kull darba li nsemmiha. Għalkemm wieħed iqabbel 'il Giotto, 'l Jan Ver Meer, 'il Daubigny, ma' Picasso, De Chirico, Matisse; 'il Dante, Milton, Goëthe, ma' Saba, Montale, Ungaretti; 'il Verdi, Bizet u Ravel, ma' Presley, Sinatra u Modugno. Għalkemm wieħed jipparaguna l-kapolavuri arkitettoniċi ta' l-antik ma' l-arkitettura tallum.

Qabelxejn f'kull opra ta' l-Arti, dari kont tfittex il-ħsieb, l-idea, il-konċett, imbagħad wara l-effett, l-armonija, l-eskuzzjoni. Il-konċett kien jeħtieġlu jkun ċar biż-żejjed biex jinftiehem bla taħbil żejjed tal-moħħ, mill-qarrej, jekk ikun xogħol ta' kitba, minn min iħares, jekk xogħol ta' pittura jekk skultura, minn min jara, fir-rappreżentazzjonijiet, mis-semmiegħ fil-kas tal-mużika u l-kant. B'hekk l-artisti ta' dari kienu bix-xogħlijiet tagħhom iħallu impressjoni sħiħa u qawwija. Illum f'ħafna xogħlijiet wieħed isib kollox barra l-Arti. Għax l-Arti

saret paradoss. Ma nsemmux il-Bijennali ta' Venezja, imċaħħda sa mill-barka tal-knisja, ma nsemmux ċerti premijiet letterarji, ukoll hawn Malta, mogħtija bla kriterji serji, ma nsemmux il-popolarità ta' kanzunetti mwerżqin minn urieżaq stunati jew minn oħrajn maħnuqin li biss il-metall tal-mikrofnu jwasslilhom il-ħsejjes ta' fommhom f'widnejn dawk li jieħdu pjaċir bihom għax l-Arti ma jafux fejn toqgħod.

L-Arti kienet Arti għax kienet tingħoġob, u kienet tingħoġob għax kienet tersaq kemm jista' jkun lejn is-Sewwa u timxi tista' tgħid dejjem mal-Verità.. L-Arti ġenwina tnisslet mill-verità. Tnisslet mill-kontemplazzjoni tas-sbuħija tan-natura, għaliex kienet espressjoni tal-verità. L-Arti ma timxix b'għajnejha magħluqin iżda tterraq id f'id mal-progress u tipperfezzjona ruħha billi tgħolli dejjem aktar 'il fuq lejn is-sbuħija l-intelliġenza tal-bniedem. L-Arti mhix imitazzjoni għamja iżda forza li toħloq. L-artisti li jfittxu li jimxu fuq ir-realtà tad-dinja li qegħdin igħixu fiha, bil-ġenju tagħhom jagħrfu joħolqu dawk is-sentimenti u emozzjonijiet li joħorġu minn ruħhom, indipendentement minn dak li jaraw fin-natura u fil-ħajja.

Kieku, la semmejt il-pittura, din ma kinitx ħaġ'oħra ħlief imitazzjoni, kopja ta' l-oġġetti, allura l-pittura ma kinitx tkun Arti iżda ħaġa mekkanika. Il-pittur li jaf iħallat il-kuluri, iżewwaq id-dawl u d-dellijiet biex joħroġ b'hekk l-effetti li jidhirlu hu, imqar jekk jagħraf jagħti stampa sabiħa, b'danakollu jkun għadu ma ħariġx il-vera opra ta' l-Arti imma jkun wera biss li għandu l-ħila jivvinta effetti tekniċi iżda mhux artistiċi. L-inventur m'huwiex artist.

Hekk dak li fil-mużika, bla ma jkun qatt studjaha, jagħraf idomm ton ma' ieħor, ma jistax joħroġ bil-kapolavur, għax għal dak il-qabbiel jasal il-waqt meta ma jsibx iżjed kumbinazzjonijiet xi jlaqqa' bis-seba' noti.

L-Arti kontemporanja f'Malta, għax fuq dan irrid naqa' wara kollox, ma nistax niġġudikaha jien. M'għandi l-ebda awtorità biex niġġudika u ħadd mhu sa jaċċetta l-konklużjonijiet li nasal fihom jien bħala vanġelu. Iżda la darba għandi l-jedd għall-opinjoni personali, il-fehma tiegħi nfissirha, tiswa, bla mibegħda ta' xejn, u b'qalbi f'idejja. Ma ni tenniex ċapċip, nistenna forsi li nagħmel il-għedewwa jew inżid ma' li jista' ġa għandi. Jikbirli l-unur, il-ħaġa waħdanija li ħadd ma jista' jtabbagħli.

Kittieb indipendenti (ukoll meta pajjiżi kien għad m'għandux ix-xorti tiegħi), jiena ma ninħebiex wara subgħajja, ma naħraqx l-inċensi fuq l-altari tas-serviliżmu. Ħadd mhu sidi li nikkritika mill-aħjar li naf, imqar jekk il-kritika tiegħu tgħaddi bħala ħaġa li ma tiswa xejn, jew li tiġbed il-qilla ta' kittieba oħrajn, ta' artisti jew psewdo-artisti li jaħsbu li laħqu l-quċċata fil-kamp ta' l-Arti.

Qabelxejn nistqarr li wkoll fiż-żminijiet tallum l-artisti li jisthoqqilhom dana l-isem, ġo Malta u Għawdex, m'humiex neqsin. Hekk inħoss, hekk jidhirli u hekk infisser ruħi mill-ewwel, bla tlaqliq ta' xejn. Iżda jiena mhux fuq dawn irrid nitkellem. Dawn, anzi, isofru minħabba dawk l-oħrajn li m'humiex ħlief imitaturi, plaġjaturi, skoprituri u inventuri kif fissirt ftit qabel. Bil-kundanna tiegħi rrid nolqot 'il dawk li ma' l-ewwel ittra li jippubblikawlhom fil-ġurnal jimlew rashom u jsaħħnu moħħhom; li malli, bi flushom (imsieken) joħorġu librett bi ftit versi jew tużżana ħrejjef, jistħajluhom saru awturi mill-aqwa u kemm kemm ma jitħajrux iwasslu l-kandidatura tagħhom fl-Isvezja għall-Premju Nobel. Tarġa' dawk il-versi, li l-awtur tagħhom isejħilhom "poeżija" bla ma jkun jaf il-poeżija fejn toqgħod, jew ikunu kopja skorretta ta' versi barranin, il-biċċa l-kbira Ingliżi jew Taljani, jew versi maħluqin, iva, minn żniedu, iżda li mhux dejjem ikunu jiswew tebqet fwiedu. (Ir-rima hawnhekk tixraq).

Il-poeżija jrid ikollha l-element tax-xbihat komplessi u s-sentiment li jagħtihom il-ħajja. Issa veru li *libris ex libris*, li l-ideat ifaqqsu, li ħaġa li qalha ħaddieħor qabel, inti tista' tgħidha wkoll; imma trid tgħidha aħjar minnu, mhux agħar. Biex tfissirha sewwa jew bħalu jew agħar minnu, tista' ma tgħidha xejn. Ħadd ma jkun qiegħed jistenna lilek.

X'jiġri? Jiġri li tista' tidħak b'wieħed tnejn għal ċertu żmien; tista', f'każi estremi, tballagħha mqar lil ġenerazzjoni sħiħa. Imma darba jew oħra tinqabad u jiġrilek bħal tal-lupu, li wkoll dak li jkun veru tiegħek, imqar jekk ta' valur ċkejken, jaħrbuk li tkun sraqtu. Tarġa' lil-letteratura ma tkun tajtha l-ebda kontribut, la darba ma tkunx għaraft tkun int innifsek. Kemm nafu b'każi meta wieħed, bla ma jgħarraf xejn, ifittex li jgħaddi poeżija, novella, dramm bħala tiegħu meta fil-fatt dawn ikunu ikkupjati kelma b'kelma. X'jiena ngħid kelma b'kelma? Xi kelma nieqsa ssibha, għaliex mhux dejjem il-plaġjatur isib l-ekwivalenti Maltija. Niftiehmu tajjeb: m'iniex ngħid li wieħed iħaddem l-istess tema, li joħroġ dramm minn novella, le. Daka kollox sew. Għamlu Shakespeare qabel. Għamluh il-Petrarca, Pirandello, D'Annunzio, li mxew fuq il-mudelli tal-klassiċi Latini u ta' oħrajn. Id-dnub gravi hu meta tuża kollox, sal-kliem waħda wara l-oħra, kif kienu fil-forma originali. Hemm jaħti l-plaġjarista. Jiena nagħlaq għajnejja għad-dnubiet venjali, imma għad-dnub il-mejjet ma narax li hemm assoluzzjoni fl-Arti. Naħfer biss 'il min jieħu idea, spunt, frażi tnejn, xena, episodju, naturalment bit-tibdiliet meħtieġa, imma daqshekk.

(*Jissokta*)